

Anthropology Today, (1953), An Encyclopedic Inventory, Prepared under the
Chairmanahip of A.L. Kroeber, Cicaco..

[Bu makale; Handwörterbuch der Sozial-Wissenschaften, (1953) Band. 9,
Gustav Fischer-Stuttgart; J.C.B.Mohr (PaulSiebeck)-Tübingen;Vandenhoeck &
Ruprecht-Göttingen,,s.294- 296'den alınmıştır.]

İLETİŞİM

Yrd. Doç. Dr. Talip TUZTAŞ
Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
e-mail: ttuztas@sakarya.edu.tr

Tlf : 02646141033
Fax : 02646141034

YUSUF HAS HACİB'İN KUTADGU BİLİĞ VE OSMANLI DEVLET ADAMLARINDAN DEFTERDAR SARI MEHMET PAŞA'NIN NESÂYİHÜ'L-VÜZERA'SINDA DEVLET ADAMLARI TİPLEMELERİ: HÜKÜMDAR VE VEZİR

Yrd. Doç. Dr. Bayram NAZIR
Dumlupınar Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

ÖZET

Karahanlı Yusuf Has Hacib'in 1069-1070 yıllarında yazdığı Kutadgu Bilig adlı eseri ile Osmanlı Devlet adamlarından Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın XVIII. yüzyılın başlarında yazdığı Nesâyü'l-Vüzera ve'l-Ümera diğer bir adı ile Kitab-ı Güldeste eseri arasında bir çok konuda şaşılacak derecede benzerlikler vardır. Bu çalışmamızda, her iki müellifin hükümdar ve vezir hakkındaki görüşleri, onların sahip olması gereken hasletleri ve halkına karşı sorumlulukları irdelenmiştir.

Kutadgu Bilig'in daha giriş kısmında “ *Ey bu kitabı makul bulan ve bu Türkçe esere hayretle bakan kimse, bil ki, bu kitap herkese yarar, fakat memleket ve şehirleri idare için, hükümdarlara daha çok faydalı olur*” ifadesi ile kitaptaki öğütlerin hükümdarlar için önemine vurgu yapılır. Yusuf Has Hacib'e göre, Karahanlı hükümdarları idare ettikleri halkı aç bırakmamaları, yani müreffeh kılmaları adeta Tanrı buyruğu olarak telakki edilmiş ve bunu yerine getirmedikleri takdirde tanrı katında mesul tutulmuşlardır. Nitekim o, hükümdarın halkına karşı cömert olmasını, bağışlamasını, yedirmesi ve içermesini tavsiye eder. Çünkü Hacib'e göre, hükümdarlık tanrının verdiği bir emanettir. Hükümdarın bu emaneti gözetmesi gerekmektedir.

Defter Sarı Mehmed Paşa ise, hükümdarın halkına karşı olan görevini “*hepiniz yöneticisiniz ve hepiniz yönettiğiniz kimselerden sorumlusunuz*” hadisiyle hatırlatır. Paşa'ya göre, hükümdarın görevi sadece Müslüman halkı değil aynı zamanda Müslüman olmayan halkı da beslemek, giydirmek ve hallerini iyileştirmektir. Yine o, hükümdarın kutsal emirlere bağlı olmasını güzel emirleri yerine getirmesini ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı ülkeye korumasını ister. Padişah'ın halkına karşı sorumluluğunu yerine getirebilmesi için de dirayetli bir vezire sahip olması gerektiğini ifade eder. “*memleket yetişmiş adamsız olmaz*” öz değişine göre, Sultan'ın bu işleri çevirebilecek yetişmiş vezirlerin bulunması ve harbi kazanacak askerlerin toplanması gerekmektedir.

Kutadgu Bilig'te vezir, hükümdarın en yakın yardımcısı ve ondan sonra gelen en yetkili kişi olarak anlatılır. Yusuf Has Hacib, böylesi önemli bir makama atama yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiği hususunu şu şekilde açıklamaktadır. Hükümdarlar, vezir yapacakları kişileri esaslı şekilde denemeli, işin ehli olduğunu, istenilen nitelikleri taşıdığını, gerektiği şekilde çalıştığını belirledikten sonra atama yapılmalıdır. İş ehline ve dürüst olana verilmelidir. Yusuf Has Hacib vezir olacak kişide aranacak vasıfları da şu şekilde anlatır: Ona göre, Vezir beylerin eli demektir. Çünkü hükümdarlar işlerini vezirler aracılığı ile görürler. Vezir iyi olursa bey rahat eder. Vezir, halk arasında yükselmiş, aklı gönlü eren ve işe candan bağlı bir insan olmalı. Bilgisi deniz gibi, kendisi de çok becerikli olmalı. Soylu bir aileden gelmeli ve dürüst davranmalı. Yasa adamı olmalı. Beyin yüzünü güldürmeli.

ABSTRACT

There are lots of amazing similarities between Kutadgu Bilig which was written Karanlı Yusuf Has Hacib between the years 1069 and 1070 and Nesâyühtü'l-Vüzera ve'l-Ümera (Kitab-ı Güldeste) which was written by Defterdar Sarı Mehmed Pasha at the beginning of 18. century. In this study, the views of these authors about the ruler and vizier the characteristics which they should have and their responsibilities towards their people are researched.

According to Yusuf Has Hacib, the ruler should be generous and forgiving towards his people because according to Hacib reign is entrusted by God. The ruler should protect that. According to Defterdar Sarı Mehmed Pasha, ruler should adhere strictly to the holy commands and protect his country against exterior dangers.

In Kutadgu Bilig, the vizier is described as the first assistant of the ruler and the most authorized person after the ruler. Yusuf Has Hacib explains what points should be taken into consideration while promoting a person to such an important position. According to Defterdar Sarı Mehmed Pasha, ruler should promote a person who tries his best to protect the safety, peace and harmony of the people who are entrusted by God. This person should be pious, reliable and meticulous about providing peace and harmony to the people. Besides, Pasha thinks that authorities of the vizier having these qualities shouldn't be intervened.

Key words: ruler, vizier, Yusuf Has Hacib, Defterdar Sarı Mehmed Pasha, Nesâyühtü'l-Vüzera ve'l-Ümera, Kitab-ı Güldeste

Karahanlı Yusuf Has Hacib'in 1069-1070 yıllarında yazdığı Kutadgu Bilig adlı eseri ile Osmanlı Devlet adamlarından Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın XVIII. yüzyılın başlarında yazdığı Nesâyühtü'l-Vüzera ve'l-Ümera diğer bir adı ile Kitab-ı Güldeste eseri arasında bir çok konuda şaşılacak derecede benzerlikler vardır. Bu çalışmamızda, her iki müellifin hükümdar ve vezir hakkındaki görüşleri, onların sahip olması gereken hasletleri ve halkına karşı sorumlulukları irdelenmiştir. Asıl konumuza geçmeden önce, Yusuf Has Hacib ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın hayatları ve eserleri hakkında kısa da olsa bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Yusuf Has Hacib, Türk-İslam edebiyatının ilk bilinen şair ve mütefekkiridir. Yusuf Has Hacib'in hayatı hakkında maalesef doyurucu bilgilere sahip değiliz. Hayatı hakkında bildiklerimiz daha çok Kutadgu Bilig'te yer alan ifadelerle dayanmaktadır. Eserinin bir beytinde "*Ey Yusuf, gerekli ve doğru sözü söyle; gereksiz sözü gizle, onun zararını dokunur*"⁶ ifadesinden şairin adının Yusuf olduğunu öğrenmekteyiz. Yusuf'un doğum tarihi de belli değildir. Fakat "*Ellerini yaşım bana elini değiştirdi, kuzgun tüyü gibi olan başımı kuğu tüyüne çevirdi*"⁷ ifadesinden eserini tamamladığında 50 yaşını aştığı, 60 yaşın kendisini çağırmakta olduğu, göz önüne alınırsa 1009-1019 seneleri arasında doğmuş olabileceği kabul edilebilir. Asil bir aileye mensup olan Yusuf'un eserinden doğum yeri olan Balasagun'da kuvvetli bir öğrenim gördüğü sanat ve edebiyatla yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır. O, sahip olduğu meziyetlerden dolayı çevresinden takdir ve hürmet görmüş bir şahsiyetti. Yusuf Has Hacib'in hangi tarihte vefat ettiği de bilinmemektedir⁸.

⁶ Yusuf Has Hacib; Kutadgu Bilig; çev. Reşid Rahmeti Arat; Ankara 1974, b. 6627; s.475.

⁷ Yusuf Has Hacib; Kutadgu Bilig, b.365; s.37.

⁸ Eraslan Kemal; *İslam Ansiklopedisi*, Yusuf Has Hacib, İstanbul 1986, s.438.

Balasagunlu Yusuf Has Hacib, Çinlilerin Edebü'l-Mülük, Maçinlilerin Enisü'l-Memalik, doğu dillerinde Ziynetü'l-Ümera, İranlıların Şahname ve Turanlıların Kutadgu Bilig⁹ adını verdikleri eserini Balasagunda yazmağa başladı. Daha sonra Yusuf, 1068 yılında memleketinden ayrılarak Doğu Karahanlı Devleti'nin merkezi olan Kaşgar'a gitti. Orada da bir buçuk yıl çalıştıktan sonra eserini tamamladı. Yusuf Has Hacib, Türk edebiyatında ve fikir tarihinde üstün bir yeri olan bu eserini Karahanlı hükümdarı Tavgaç Buğra Kara Han Ebu Ali Hasan'a ithaf etti. Eseri çok beğenen hükümdar, Yusuf'u Ulu Haciblik makamına getirdi¹⁰. Eser, 6645 beyit olup, yazarının ifadesine göre bu kitap dört büyük ve mühim temel üzerine bina edilmiştir. Birincisi doğruluk, ikincisi saadet üçüncüsü akıl, dördüncüsü kanaattir.

Türk-İslam tarihinin ölümsüz eseri Kutadgu Bilig, hem devlet adamlarına yöneticilik sanatına ilişkin bilgiler veren bir siyasetname; hem iki dünyada insanlara mutluluğun formülünü sunan bir nasihatname; hem de davranış kurallarını anlatan adap kılavuzudur. Bu özelliklerinin yanı sıra Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib'in ve içinde yetiştiği çevrenin ilmî ve felsefî birikimi hakkında çok önemli bilgiler vermektedir.

Yusuf Has Hacib, dokuz yüzyılı aşkın bir süre önce kaleme aldığı bu eserde sosyal meseleleri inceleme biçimiyle ve kullandığı samimi dille hala gönüllere hitap edebilmekte, ibretli dersler vermektedir. Bu yüzdendir ki, yerli ve yabancı bir çok dilci, tarihçi, hukukçu, edebiyatçı Kutadgu Bilig'ten bahsetmiş ve değerlendirmeye çalışmıştır¹¹.

Nesâyühtü'l-Vüzera ve'l-Ümera adlı kitabın yazarı Defterdar Sarı Mehmed Paşa, İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi ve hayatının ilk zamanları hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi yoktur. 15 Mayıs 1703'te Başdefterdarlık makamına getirilmiş ve kısa aralıklarla bu makama yedi kez tayin edilmiştir. 1714'te İstanbul'dan uzaklaştırılmak için Selanik valisi olarak atandı. Bir süre bu görevde kalan Mehmed Paşa tekrar İstanbul'a döndü. Bu arada 1716 Osmanlı-Avusturya savaşına katıldı. Savaş sırasında Damat Ali Paşa'nın şehit düşmesi üzerine Osmanlı ordusu dağılmış Belgrat'a çekilmişti. Defterdar Sarı Mehmed Paşa Sadrazamlık mührü bekleyenler arasındaydı. Fakat III. Ahmed'e yakınlığıyla bilinen Nevşehirli İbrahim Paşa'nın tesiriyle mühür, Koca Halil Paşa'ya verildi. Mehmed Paşa ise yaşlı sadrazama yardım etmekle görevlendirilmiş ve Padişah tarafından kendisine Sadrazamlık vadinde bulunulmuştu. Fakat bazı devlet adamlarının entrikaları sonucu bu makama getirilmediği gibi, İstanbul'dan uzaklaştırılarak Selanik valiliğine tayin edilmiştir. Selanik Valisi bulunduğu sırada "*vilayet halkını tazyik etmek*"le suçlanmış bütün malları müsadere edilmiş ve Kavala Kalesi'ne hapsedilmiştir. Ocak 1717 yılında "*dikkatsizlik, ihmâl, din ve devlete hakaret, Temeşvar Kalesini'nin düşman eline geçmesine sebep olmak ve Padişah hakkında kötü söz söylemek*"le itham edilip ölüme mahkum edilmiştir. Cesedi Kavala'daki Ulu Camii'nin avlusuna gömüldü.

⁹ Yusuf Has Hacib; Kutadgu Bilig, b.28, 29, 30, 31.

¹⁰ Ülkütaşır, M. Şakir; Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig Üzerine Küçük Bir Araştırma, *Türk Kültürü*, S.98; Aralık 1970, s.91.

¹¹ Kafesoğlu, İbrahim; Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri, *Türkler*, c.5, s.163.

Devletin en buhranlı devirlerinde elli yıla yakın bir süre başarılı hizmetlerde bulunan Mehmed Paşa, özellikle Damat İbrahim Paşa'nın entrikalarına kurban gitmiştir.

Defter Sarı Mehmed Paşa, bir tarihçi olarak Zübde-i Vekâiyat adıyla yazdığı Osmanlı tarihi 1656-1704 yılları arasındaki olayları anlatır. Araştırmamız konu olan ikinci eseri ise Nesayühü'l Vüzera ve'l-Ümera adlı siyasetname niteliğindeki eseridir. Eserin 1714-1717 tarihleri arasında yazılmış olması muhtemeldir. El yazması olan eserin hiçbir kopyasında eserin hangi tarihte yazıldığına dair bir kayıt düşülmemiştir.

Uzun yıllar devlete hizmet etmiş bir kişi olarak Mehmed Paşa'nın bu eseri, yüksek mevkilerde bulunan devlet adamlarına rehber olması amacıyla yazılmıştır. Yazar, eserini yer yer ayet ve hadislerle süslemiş, ayrıca Kanuni Sultan Süleyman'ın Sadrazamı Lütfü Paşa'nın Asafnâme'sinden nakillerde bulunmuştur. Eser, Osmanlı Devleti'nin yapısı hakkında orijinal bilgiler ihtiva etmekte ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşayan vicdan sahibi bir devlet adamının kaleminden iyi ve kötü politikanın ne olduğunu öğrenmek fırsatı vermektedir.

Nesayühü'l Vüzera ve'l-Ümera dokuz bölüm ve iki zeyilden oluşmaktadır. Bu bölümlerde sadrazamın ahlak ve davranışlarından; makam sahiplerinin hallerinden ve rüşvetin zararlarından, hazine defterdarlarının niteliklerinden, Yeniçeri Ocağı'nın o devirdeki durumundan, reayanın hallerinden ve halka eziyetin kötü sonuçlarından, düşmanın ve serhat boylarının durumundan, cimrilik, cömertlik, hırs tamah, haset, tevazu, gurur ve iki yüzlülük gibi iyi ve kötü huylardan sadık dostlardan, gıybetin kötülüklerinden, tımar ve zeamet meselelerinden bahsedilir.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, gerileme döneminin başlangıcında çevresindeki bozuklukları eleştirirken Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemini düşünmekte ve devleti Kanuni Sultan Süleyman devrindeki yapısıyla karşılaştırmaktadır. Bu nedenle sistemi değil onun işleyiş tarzını eleştirmektedir.

Her iki müellifin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi verdikten sonra şimdi onların hükümdar ve vezir hakkındaki düşüncelerine geçebiliriz.

Türklerde ideal hükümdar tipi, erdem kabul edilen yüksek ahlaki değerleri ve diğer üstün vasıfları şahsında toplayan kişidir. Tarih boyunca Türk devlet anlayışının ve idare felsefesinin temelini, halkı zengin kılarak refah içinde yaşatmak teşkil etmiştir. Bu anlayışı, İslamiyet öncesi eski Türk devletlerinde olduğu gibi, İslamiyet sonrası Müslüman Türk devletlerinde açık bir şekilde görmek mümkündür. Dolayısıyla aynı anlayışın Karahanlılar'da, ve Osmanlılarda görmek mümkündür. Bunun en güzel delilini de Yusuf Has Hacıp'in ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın eserlerinde görmek mümkündür.

Kutadgu Bilig'in daha giriş kısmında "Ey bu kitabı makul bulan ve bu Türkçe esere hayretle bakan kimse, bil ki, bu kitap herkese yarar, fakat memleket ve şehirleri idare için, hükümdarlara daha çok faydalı olur" ifadesi ile kitaptaki öğütlerin hükümdarlar için önemine vurgu yapar. Yusuf Has Hacıp'e göre, Karahanlı hükümdarları idare ettikleri halkı aç bırakmamaları, yani müreffeh kılınmaları adeta Tanrı buyruğu olarak telakki edilmiş ve bunu yerine getirmedikleri takdirde tanrı katında mesul tutulmuşlardır. Nitekim o, hükümdarın halkına karşı cömert olmasını, bağışlamasını, yedirmesini ve içermesini tavsiye eder. Çünkü Hacıp'e göre, hükümdarlık tanrının verdiği bir emanettir. Hükümdarın bu emaneti gözetmesi gerekmektedir. Zira,

ülkede bir kimse bir gece aç kalırsa bunun hesabını kendisine sorulacaktır¹². Yusuf'un kaydettiği, "Ey devletli hükümdar! Eğer kullarından fakirlik adını kaldırmazsa bir kimse nasıl Bey (hükümdar) olur?" ifadesi de halkı müreffeh kılmanın, fakirlikten kurtarmanın, hükümdarlığın şartı olduğunu göstermektedir. O halde bir hükümdarın yapması gereken şey, çıplak olanı giydirmeli ve aç olanı doyurmalıdır. "Zira halkın zenginliği hükümdarın zenginliği demektir. Bu bakımdan da iyi bir Bey'in kendi menfaatini değil, halkın menfaatini düşünmesi gerekir. Çünkü Bey'in menfaati halkın menfaatinin içindedir"¹³.

Defter Sarı Mehmed Paşa ise, hükümdarın halkına karşı olan görevini "hepiniz yöneticisiniz ve hepiniz yönettiğiniz kimselerden sorumlusunuz" hadisiyle hatırlar. Paşa'ya göre, hükümdarın görevi sadece Müslüman halkı değil aynı zamanda Müslüman olmayan halkı da beslemek, giydirmek ve hallerini iyileştirmektir. Yine o, hükümdarın kutsal emirlere bağlı olmasını güzel emirleri yerine getirmesini ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı ülkeye korumasını ister. Padişah'ın halkına karşı sorumluluğunu yerine getirebilmesi için de dirayetli bir vezire sahip olması gerektiğini ifade eder. "memleket yetişmiş adamsız olmaz" öz değişine göre, Sultan'ın bu işleri çevirebilecek yetişmiş vezirlerin bulunması ve harbi kazanacak askerlerin toplanması gerekmektedir¹⁴.

Yusuf Has Hacıp, hükümdarın vasıflarını sıralarken şunları söylemektedir.

"Hükümdar sağ eli kılıç sallamalı, sol eli ile mal dağıtmalıdır. Dünya Bey'i güler yüzlü, tatlı sözlü yumuşak huylu, alçak gönüllü, merhametli ve eli açık olmalıdır. Böyle hükümdar insanların seçkini ve halkın en iyisidir. Seçkin ve iyi olan kimse eksilmeyen bir aya benzer. İşte bu durumda olan ve hareket eden hükümdara dünya halkı kul olur. Bu gibi hükümdarlar dünyaya hakim olurlar ve bütün dileklerine kavuşurlar¹⁵. Yusuf Has Hacıp, "Yalancı ve öfkeli insan hiçbir zaman dünyaya hakim olamaz" diyerek hükümdarların yalandan ve öfkeden sakınmalarının önemi üzerinde durmuştur.

Yusuf Has Hacıp'e göre, hükümdarın halk üzerinde üç temel hakkı vardır. Bunlar: 1-Hükümdarların emirlerine hürmet etmek ve bunlar ne olursa olsun derhal yerine getirmek, yani devletin kanun ve nizamlarına mutlaka itaat etmek. 2-Hazinenin hakkının gözetip zamanında vergi vermek 3- Hükümdarın yani devletin dostuna dost ve düşmanına düşman olmak¹⁶.

Buna karşılık halkında hükümdar üzerinde üç temel hakkı bulunmaktadır. Bunlar: 1-Paranın ayarını korumak. 2-Bütün yolları emniyet altında tutarak, haydutların ve yol kesicilerin ortaya çıkmasına meydan vermemek. 3-Halkı adil kanunlarla idare etmek, zorbalığa ve tahakküme yer vermemek¹⁷.

Defter Sarı Mehmed Paşa ise, Padişah'ın halka yaptığı hizmetlerine karşılık halkın ona dua etmesini ister. Peygamberimizin "Sultana sövmeyin, çünkü o yer yüzünde Allah'ın gölgesidir" hadisini hatırlatarak, halkın Padişaha asla kötü söz

¹² Kutadgu Bilig, b.2053, 5165, 5360.

¹³ Kutadgu Bilig, b.2982, 2983, 5353, 5545

¹⁴ Yusuf Has Hacıp, Devlet Adamlarına Öğütler, s.8.

¹⁵ Kutadgu Bilig, b. 2069, 2076, 2041, 3034.

¹⁶ A. Dilaçar; Kutadgu Bilig İncelemesi, Ankara 1995, s.148

¹⁷ A. Dilaçar; aynı eser, s.149.

söylememelerini ifade eder. Padişahın sevgisini kalplerinde eksik ve övgülerini de dillerinde aralıksız sürdürmelerini belirtir. Gerek Hizmette gerekse övgüde ne ederlerse doğru ve gönülden yapmalarını ister.

Defter Mehmed Paşa ise bir hükümdarda bulunması gereken vasıfları konusunda şunları söylemektedir. Hükümdar, Allah'tan korkmalı doğruluktan ayrılmamalıdır. Zira o, "Tanrıdan korkandan herkes korkar" hadisini hükümdara hatırlatmaktadır. Mehmed Paşa, adalet hakkında Peygamberimizin "bir saatlik adalet, yetmiş yıllık ibadetin yerini tutar" ve "kıyamet gününde insanların en sevimsi adil önderlerdir" hadislerini beyan ederek, hükümdarın adil bir vafsa sahip olması gerektiğini ifade eder. Ona göre bütün amirler adil olmalıdır. Fakat Padişahlar bu konuya herkesten daha fazla önem vermek zorundadırlar. Çünkü ona göre, hükümdarın adaletli vasıflara sahip olması hazinenin artmasına ve halkın çoğalmasına neden olur. Hazine ise halkın çokluğundan ülkenin bayındırlığından kaynak alır¹⁸.

Gerek Yusuf Has Hacib'in gerekse Defterdar Mehmed Paşa'nın hükümdarlar ilgili öğütlerine bakarak şunları söyleyebiliriz. Türk hükümdarlarına idare etme hakkı Tanrı tarafından ilahi bir lütuf olarak verilmiştir. Nitekim Yusuf Has Hacib hükümdara şöyle seslenir: "Bu beyliği sen arzu edip kuvvet kullanarak ele geçirmedin. Onu Tanrı kendi fazlı ile ihsan etti lütfederek bu beyliği sana verdi, buna şükret"¹⁹. Yine her iki müellife göre hükümdar, daha geniş bir ifadeyle devlet, halk içindir devlet de her şeyden önce halkın karnını doyurmak ve sırtını giydirmekle mükelleftir. Hükümdar zalim olmadığı gibi, gafil de olmamalıdır. Devlet hayatının istikrar istediğini unutmamalıdır. Azim ve irade sahibi olmalıdır. Ayrıca, devletin sahibi olarak, öncelikle devletin birliği ve milletin can ve mal güvenliğini sağlamasından sorumlu idi. Aynı zamanda halkın refah ve saadeti için tedbirler almak zorundadır.

Kutadgu Bilig'te vezir, hükümdarın en yakın yardımcısı ve ondan sonra gelen en yetkili kişi olarak anlatılır. Yusuf Has Hacib, böylesi önemli bir makama atama yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiği hususunu şu şekilde açıklamaktadır. Hükümdarlar, vezir yapacakları kişileri esaslı şekilde denemeli, işin ehli olduğunu, istenilen nitelikleri taşıdığını, gerektiği şekilde çalıştığını belirledikten sonra atama yapmalıdır. İş ehline ve dürüst olana verilmelidir. Yusuf Has Hacib vezir olacak kişide aranacak vasıfları da şu şekilde anlatır: Ona göre, Vezir beylerin eli demektir. Çünkü hükümdarlar işlerini vezirler aracılığı ile görürler. Vezir iyi olursa bey rahat eder. Vezir, halk arasında yükselmiş, aklı gönlü eren ve işe candan bağlı bir insan olmalı. Bilgisi deniz gibi, kendisi de çok becerikli olmalı. Soylu bir aileden gelmeli ve dürüst davranmalı. Yasa adamı olmalı. Beyin yüzünü güldürmeli. Elini halk üzerine sevgi ile uzatmalı. Namuslu, tokgözlü ve nazik olmalı. Yüzü güzel ve düzgün, kendisi de heybetli, doğru, yumuşak, huylu ve adil olmalı. Hesap bilmeli, anlayışlı olmalı, yazı bilmeli, alçak gönüllü, tatlı dilli ve olgun olmalıdır. Merhametli, uyanık olmalı ve işe yarayanı yaramayandan ayırt edebilmelidir. Emanete karşı titiz, erdem sahibi olmalı, kendi dengini kendine arkadaş seçmelidir. Vezir, hükümdarın danışmanıdır. Vezir iyi olursa hem beyin işi tam olur, hem de ülke düzene girer²⁰. Yusuf Has Hacib'e göre yukarıdaki faziletler ve bilgiler kimde ise hükümdar vezirliği ona verebilir.

¹⁸ Yusuf Has Hacib, *aynı eser*, s.26-28.

¹⁹ Reşat Genç; *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Ankara 2002, s. 34-35

²⁰ Kutadgu Bilig, b.

Karahanlılarda olduğu gibi Osmanlı Devleti Devlet teşkilatında önemli bir konuma sahip olan vezirin önemli sıfatlara sahip olması zorunluymuştu. Defterdar Sarı Mehmed Paşa'ya göre Padişah, bu önemli makama Tanrı'nın emaneti olan halkın güven ve rahatını dirlik ve düzenini korumaya çalışan, dindar ve özü sözü doğru, ülkeyi yönetmede kabiliyet sahibi ve halkın refahını sağlama konusunda titizlik gösterecek zatları atmalıdır. Paşa ayrıca, bu özelliklere sahip olan vezirin başarılı olabilmesi için yetkilerine müdahale edilmemesini ifade eder. Ona göre Vezirlik makamına getirilen kişi alt ve üst tabakadaki halkın durumlarını iyileştirmeli, doğruluk ve adaleti su gibi akıtıp haksızlıkları ve kötülükleri ortadan kaldırmaya bozukluk ve zulmü gidermeğe, inat ve isyan ateşini yok etmeğe ve güzel hizmetlerde bulunmaya büyük gayret göstermelidir. Paşa, vezirlerden özellikle Tanrı'nın şerefli kıldığı şehirlerin ve beldelerin en şerefli, yerlerin ve yapıların en kutsal Mekke-i Mükerre ve Medine-i Münevvere'nin yönetimine ve halkının durumuna dikkat etmelerinin zorunluluğunu belirtir. Çünkü ona göre, adı geçen şehirlere Osmanlı Devleti özel önem vermektedir. Mehmed Paşa, Peygamberimizin "sadakanın en iyisi hak sözdür" hadisini hatırlatarak vezirlerden çekinmeden doğru sözü Padişaha söylemelerini ister. Özellikle vezir-i azamın Padişahla ilişkilerinde oldukça dikkatli olması gerektiğini tavsiye eder. Ona göre, onun Padişahla olan işlerine ve sırlara ilişkin konularda değil dıştakiler, diğer devlet adamları dahi bilgi sahibi olmamalıdır. Çünkü, Padişahlara hizmetin en büyüğü sırrı açığa vurmamaktır. Mehmed Paşa, "sırrını gömleğinden bile sakla" ifade ederek, vezirlerden kendi sırlarını da açığa vurmamalarını ister. Paşa, özellikle vezirlerin "para iyilik" düşüncesi ile kendileri için servet toplamak ve definelere sahip olmak düşüncesinden vazgeçmelerini ister. Yine o, vezirlere alçak gönüllükte kusur etmemelerini, Padişahın kendilerine itibar göstermesinden gururlanıp halka karşı büyüklük göstermemelerinin yanlışlığına işaret eder. Padişahın vezirden başkasına sevgi göstermesi halinde, vezirin o kişiyi kıskanmamasını ve onurunu kırmamasını söyler. "Bugünü yarına havale kılmak, kavgasız başı kavgaya bırakmaktır" öz değişimiyle de vezirlerin işlerinin zamanında yapmalarını ve tehir etmemeleri tavsiye eder. Defterdar Sarı Mehmed Paşa bunlardan başka vezirde bulunması gerekli olan özellikleri şöyle anlatır:

Vezir, istek ve arzularını elde etmek için Padişahları sıkıştırmamalı ve Padişahları tuttukları yoldan birden bire geri döndürmemelidir. Önce onun görüşü üzerinde durup ondan sonra doğru görüş hangisi ise yumuşaklıkla onu gösterip, doğru sözleri güzellikle ve bilgelere yakışır bir şekilde söylemelidirler. Halktan para cezası ve rüşvet adıyla mal toplamak sevdasına düşmemelidirler. Kanaatkar olup, aç gözlülüğünden ve ceza gününü düşünüp Allah'ın kahredici gazabından çekinmelidirler. Zira, mal toplama ve saklama sahibini dünyada huzursuz hesap gününde sorulacak soruları cevaplandırmada güçsüz kılar, azap çektirir, pişman eder. Din ve devlet işlerinde gerekli olanı Padişaha söylemekten azledilseler de asla korkmamalıdır. Zira, bir uygunsuz işi görüp konuşmayıp göz yummaktansa, azledilmeği seçip halk arasında beğenilmek daha iyidir. Vezir, yakınlarından ve tarafsız kimselerden sorup, devlete hizmet edebilecek kişileri tespit etmelidir. "Allah, sabırların karşılığını hesapsız verir" ayeti kerimesi gereği vezir, ütün işlerde sabır ve sebatı bilinç, ölçü ve kararı prensip edinip Allah'tan iyi sonuç vermesi için dua etmelidir. Vezir, beş vakit namazı cemaatle evinde kıлып, kapısı açık olmalı ve halk kendisine kolay ulaşmalıdır. Çünkü, yönetici olan kişi, kapısını kapar, mazlumlar ve ve muhtaçlar kendisine ulaşamaz ise o

yöneticinin de çok ihtiyacı olduğu bir yerde rahmet kapısı kapanıp, Allah'ın umuma olan rahmetinden ve kereminden mahrum kalır. Vezir, zamanını devletin önemli işlerine harcamalıdır. Saza, söze ve içkiye meyletmemelidir. Yüksek meclislerde asla maskaralığa, yersiz şaka, kahkahalar attıran mizaha, arabozuculuğa, başkalarının kusurlarını saymaya ve kötülüğe izin vermemelidirler. “*çok şaka yapanın vakarı gider*” veciz sözü gereği, taklit, oyun ve eğleneceğe dair anlamsız davranışlarda bulunmamalıdır. Sohbetlerde daima din ve devlete ve ülkeyi koruma tedbirlerine ilişkin konular üzerinde durulmalıdır. “*Gece fazla uyumak, kıyamet günün bunu hay edineni yoksullaştırır*” hadisi gereği vezir, rahata ve uykuya fazla meyil göstermeyip gece çok uyumayı alışkanlık edinmemelidirler. İhtiyaç sahiplerinin işlerini yarına bırakmayıp, elden geldiği kadar vatandaşların işlerini zamanında görmeğe çalışmalıdır. Vezirler, kimsenin gönlünün kırılmamasına gayret göstermelidirler. Çünkü, “*mızrak yararı onarılır, fakat dil yararı onarılmaz.*” Yine, “*müminin kalbi Allah'ın tahtıdır*” sözü gereği vezirler, kalp kırılmaktan sakınmalıdırlar. Asılsız ve yalan yere kimseyi suç işledi diye suçlamamalıdırlar. Zira, çok geçmeden bunun cezasını görmeleri kaçınılmazdır. Nitekim, bir kimse kardeşi için kuyu kazsa o kuyuyu kendisi için kazmış olur. Allah'a verdiği nimetler için daima teşekkür, felaketlere sabır ve tahammül ve kazaya rıza göstermeleri gerekir. İyi huylu ve bilgili kimselerle sohbet etmelidirler. Gizli ve açık daima edep üzere olmaya gayret göstermelidirler. Zira, “*edep altından hayırlıdır*” ve “*edep Allah nurundan yapılmış bir taçtır, Onu başına koy nereye istersen git.*” Şöhret afet olduğundan vezirler şöhret sahibi olmaktan kaçınmalıdırlar. Makama bağlanmamalı ve hiçbir şeye gönül koymamalıdırlar ki eksikliğinden dolayı üzülsinler. Vezirliğe getirilmesini kendi istidasından bilmeyip, makamını başkalarını hakir görecek şekilde kullanmamalı ve Allah'a şükredip işlerini hakka ısmarlayarak ve her halde başarıya ulaştırılması için Allah'a dua etmelidir²¹.

KAYNAKÇA

- Yusuf Has Hacib; Kutadgu Bilig; çev. Reşid Rahmeti Arat; Ankara 1974.
- ERASLAN, K. (1986). *İslam Ansiklopedisi*, Yusuf Has Hacib, İstanbul 1986, s.438.
- ÜLKÜTAŞIR, ŞAKİR, M. (1970). Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig Üzerine Küçük Bir Araştırma, *Türk Kültürü*, S.98; Aralık 1970
- KAFESOĞLU, İ. Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri, *Türkler*, c.5.
- DİLAÇAR, A. (1995) *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Ankara 1995.
- GENÇ, R. (2002) *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Ankara 2002.

İLETİŞİM ADRESİ

Yrd. Doç. Dr. Bayram NAZIR
Dumlupınar Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
bayramn@hotmail.com

²¹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *aymı eser*, s. 8-48

ZİHİNSEL ENGELLİ ÖĞRENCİLERE İŞ BECERİLERİNİN ÖĞRETİMİNDE EŞZAMANLI İPUCUYLA ÖĞRETİMİN ETKİLİLİĞİ

Öğr. Gör. Fidan ÖZBEY
Sakarya Üniversitesi Özel Eğitim Bölümü
Zihin Engellilerin Eğitimi ABD

Yrd. Doç. Dr. Ahmet YIKMIŞ
A.İ.B.Ü. Özel Eğitim Bölümü
Zihin Engellilerin Eğitimi ABD

ÖZET

Bu araştırmanın amacı zihinsel engelli öğrencilere iş becerilerinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini incelemektir. Araştırmada eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiğini belirlemek üzere tek denekli araştırma modellerinden, denekler arası yoklama evrelili çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Araştırma üç kız üç erkek toplam altı öğrenci ile yürütülmüştür. Eşzamanlı ipucuyla öğretimin iş becerilerinden ahşap boyama ve kumaş boyama becerilerinin öğretimindeki etkililiğini değerlendirmek üzere toplu yoklama, günlük yoklama, öğretim ve izleme oturumları düzenlenmiş, değerlendirme için tek fırsat yöntemi kullanılmıştır. Beceri tüm basamakların bir arada öğretimi biçiminde öğretilmiştir. Oturumların tümü bire bir öğretim düzenlemesi biçiminde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada hem gözlemciler arası güvenilirlik hem de uygulama güvenilirliği verisi toplanmıştır.

Araştırma bulguları, eşzamanlı ipucuyla öğretimin zihinsel engelli öğrencilere, iş becerilerinin öğretiminde etkili olduğunu, öğretim sona erdikten bir, üç, ve dört hafta sonra da öğrenilenlerin kalıcılığını koruduğunu gösterir niteliktedir. **Anahtar kelimeler:** Eşzamanlı ipucuyla öğretim, iş becerileri, zihinsel engelli öğrenci.

ABSTRACT

The purpose of this study was to train vocational skill to students with mental retardation. The experimental design of the study was multiple probe design with probe conditions across subjects. The study was conducted with six students (three male, three female) with mental retardation. There were probe, instruction and maintenance sessions in the study. A single opportunity format was used to determine the performance level of the subjects during baseline. All of the sessions were conducted individually and total task format was used for instruction. Both inter-observer and procedural reliability data were collected for the study.

Results showed that simultaneous prompting was effective on teaching vocational skill to students with mental retardation. There was also found that simultaneous prompting was effective on maintaining the acquired skill over one, three and four weeks after training. **Key word:** Simultaneous prompting procedure, vocational skill, student with mental retardation.